

İSTANBUL Ayasofya'nın Kuyuları

Ayasofya hakkında yapılan araştırmalar kütüphaneleri dolduruyor. Mimarisi, mozaikleri, sütun başlıkları, mermer levhaları, geçirdiği restorasyonlar... Peki görünmeyen ve yeraltında kalanlar! Tarihi mabedin kuyularına dalan araştırmacılar diplerde yeni sırlar keşfetti.

YAZI: CİGDEM ÖZKAN AYĞÜN / FOTOĞRAFLAR: ENGIN AYĞÜN

Ekibin Ayasofya'da dalış yaptığı kuyulardan birinin girişi sadece 44 santimetre genişliğindeydi. Dalış tüpleri buradan sığmadığı için regülatörler dalgıçlara uzun hortumlarla ulaştırıldı. Dalgıçlar da kuyuya inerken oldukça zorlandılar, yer yer büzülüp duvarlara sürtünerek hareket etmek zorunda kaldılar.

O smanlı tarihçileri ve Avrupalı gezginler bize Ayasofya'nın altında bulunan devasa bir sarnıçtan bahsediyor. Bu sarnıcın büyüklüğü kimi zaman o kadar abartılmış ki içinde kayıklarla gezilebildiği, hiç yağmur yağmasa da ruhbanlara 10 yıl yetecek kadar su bulundurduğu, denize kadar ulaştığı yazılmış. Bunların çoğu söylenceden ibaret olsa da kimi yazarlar onları bizzat görmüş gibi aktarır.

Örneğin 1678'de Ayasofya'yı ziyaret ederek çizimler yapan William Joseph Grelot denize kadar ulaşan bir sarnıçtan bahseder. Ama aslında çizimlerini sonradan aklında kaldığı kadarıyla yapmıştır çünkü cami içinde çizim yapması için kendisine izin verilmemiştir. Ama onun çizimlerinde bizi ilgilendiren bir şey var: Büyük sarnıca açıldığını söylediği kuyu ve ondan su çeken bir Osmanlı. Biz 318 yıl sonra işte o kuyuya daldık.

Bu kuyu binanın içinde, ana nefin kuzeybatısında bulunuyordu ve 44 santimetre çapında bir girişe sahipti. Buradan sırtımızda tüplerle sığamayacağımız için nargile sistemi denilen ve hortumlar yoluyla solumamızı sağlayan bir sistem kurduk. Kuyuya ancak bir kişi girebilirdi. Bu yüzden normal dalışlarda kullanılan "buddy" (arkadaş) sistemi burada uygulanamazdı. Sırtımızda herhangi bir çarpmaya karşı bizi koruyacak çelik sırtlık vardı.

Kuyuya ilk giren 1998'de de bu kuyuda video çeken Engin oldu. Derine

Ayasofya'nın gizemli kuyularına inen ekip, su derinliği altı buçuk metre olan kuyuya dalmadan önce de ayrıntılı hazırlıklar yaptı. Görüntülerin su bulanmadan önce alınması gerekiyordu, bu yüzden öncelik bu işe verildi ve ilk olarak fotoğraf makineleri ve video su hizasına indirildi.

indikçe fenerinden gelen ışık cılızlaştı. Derken hava kabarcıkları da görünmez oldu. Yirmi beş dakika sonra çıktığında kafamdakini sormaya çekiniyordum. Eğer gerçekten böyle bir sarnıç varsa, Iustinianos'un tarihçisi ve yaptırdığı her eseri ballandıra ballandıra anlatan Procopius ondan bahsetmez miydi? Zaten 1937'de Ayasofya'nın hem yerüstünü, hem yeraltını inceleyen Prof. Van Nice da böyle bir sarnıç olmadığını söylüyordu. Ama onun çalışmaları İkinci Dünya

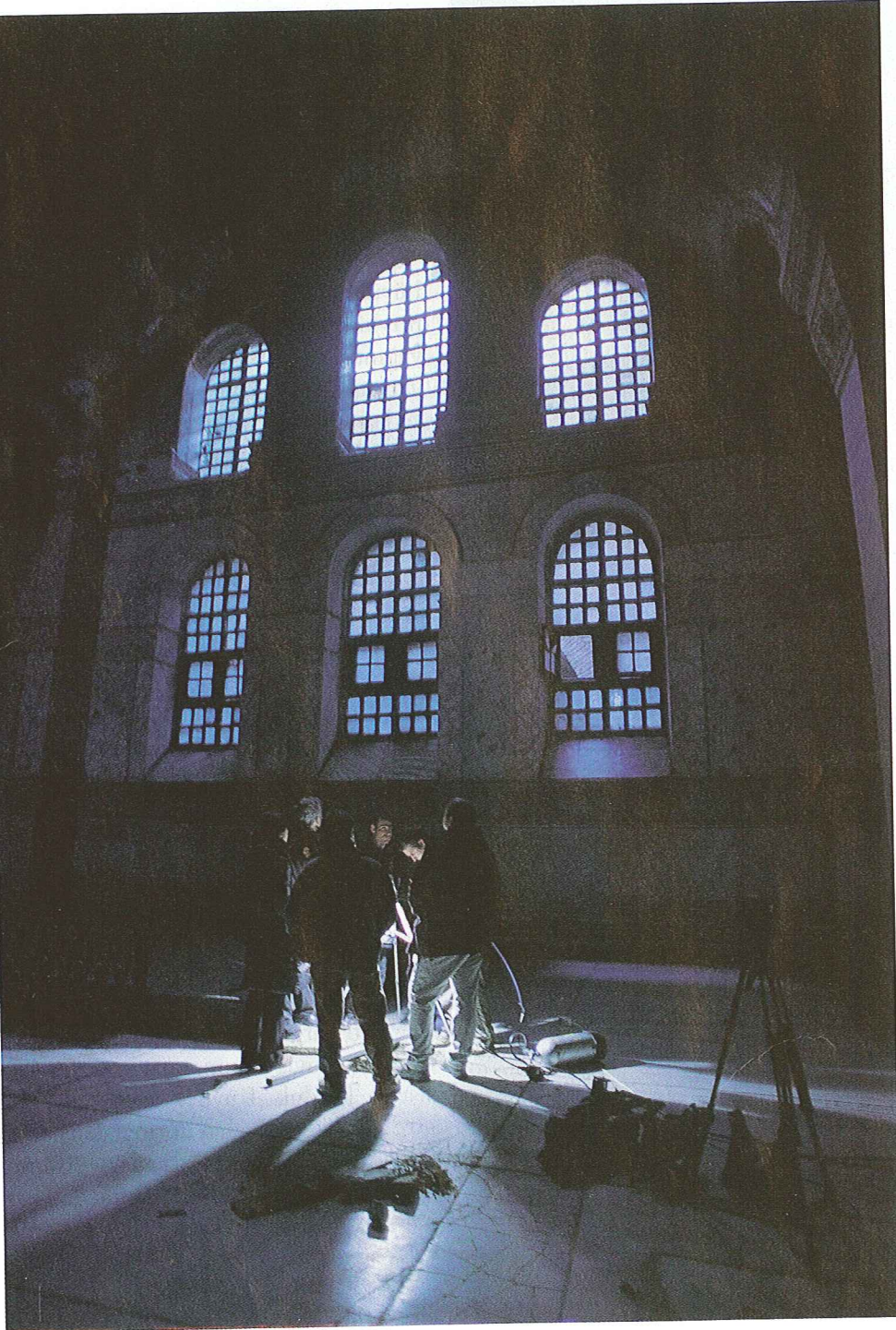
Savaşı sebebiyle yarım kalmıştı, hem de kuyulara dalmamıştı. Ben o soruyu sormadım. Engin de hiç bahsetmedi.

Kuyunun derinliği toplam 11.6 metreydi. Suyun derinliğini ise 10.05 metre ölçtük. İki araştırmacının 1908'de ve 1937'deki ölçümleri de bizimkine çok yakındı. Ölçümler aylara göre de değişiyordu ama kuyuda her zaman 10 metre civarında su bulunuyordu. Bu kuyu ağızdan 2.38 metreye kadar tuğla ve taşla örülmüştü. Daha sonra ise çıplak kaya, yani Ayasofya'nın üzerine oturduğu kaya görünüyordu. Bu kuyudan ve yan nefte, güneybatıda bulunan kuyudan alınan örnekler göre bu kaya grovaktı, bir Trakya formasyonuydu ve 300 milyon yıl önce Paleozoik dönemde oluşmuştu. Su geçirme özelliği yoktu ama çatlaklardan süzülerek su geliyordu. Alınan su örneklerinde elektrik iletkenlik ve klor analizleri yapıldı. Her iki kuyudaki suyun aynı olduğu ama yağmur suyundan ve şebeke suyundan çok farklı oldukları, içlerinde yüksek miktarda çözünmüş madde bulunduğu ortaya çıktı.

Bu kuyunun dibinde bir balçık tabakası vardı ve üzerinde cam parçaları ve metal mataralar görünüyordu. Üzerlerindeki yazılardan metal mataraların İstanbul'u işgal eden İngiliz askerlerine ait olabileceklerini anladık.

Dalış yaptığımız ikinci kuyu ise güneydeki yan nefin batısında yer alıyordu. Mermer kapağı kaldırdığımızda birinci kuyudan çok farklı olduğunu gördük. Oval kesilmiş traverten ile örülmüştü. Bu kuyu büyük olasılıkla içme suyu temin etmek için kullanılmıştı. Duvarlarına sütunlardan kopan parçalar, tabak ve amfora kırıkları takılmıştı. Su buz gibiydi ama oradan çıkmak istemiyordum. Kendi kendime "şimdi Ayasofya'nın kuyusunun dibindeyim" diye tekrarlıyordum. Bu öylesine inanılmaz bir durumdu ki şaşkınlıktan ölçümleri defalarca almak zorunda kaldım.

Millingen'in "kutsal kuyu" olarak isimlendirdiği kuyuyu bulmaksa bizim için başka bir heyecan oldu. Ama bu, lehimli bir kapıyla kapatılmıştı. Ayasofya'nın altında bulduklarını bildiğimiz dehliz ve tüneller de araştırmamızın bir

On iki metrelik kuyunun zemini tamamen balçıktı. Ekip burada Bizans döneminden kalan cam eşyalar, toprak kap parçaları ve çok daha sonraki dönemlerden, İngiliz askerlerine ait üç su matarasıyla karşılaştı (altta). Altı buçuk metre su derinliğine sahip kuyunun mermer duvarları ince bir işçillığe sahipti. Burada su da berrak olduğundan dalgıçlar bulanıklık sorunu yaşamadı (en altta).

parçasıydı. Bunların planını çıkarmak, yapılış tarihi ve amacını anlamak istiyorduk. Yeraltındaki dehlizlere iç narteksin zeminindeki beş noktadan, mermeri kaldırarak girmek mümkündü. Biz imparator kapısının önündeki girişi tercih ettik. Bu çalışmayı izlemek üzere İsviçre Bern Üniversitesi'nden Nicolaos Teockharis de bir günlüğüne Türkiye'ye gelmişti. Daha sonra Bern Üniversitesi bize çok değerli bir cihaz olan ve zeminin altının üçboyutlu planını çıkarabilen bir GPR (Ground Penetrating Radar) vermeyi teklif etti. İstanbul Teknik Üniversitesi ve Bern Üniversitesi arasındaki işbirliği de böylece başlamış oldu.

Tek kişinin ancak geçebileceği delikten aşağı indiğimizde kendimizi bambaşka bir yerde bulduk. Burası an-

cak eğilerek durulabilen bir dehlizdi. Yirmi üç sütunla birbirinden ayrılan iki koridor, üzeri çapraz tonozlarla örtülü küçük bir sarnıcı andırıyordu. Bu nispeten geniş mekân binanın kuzeyine, güneyine ve dış nartekse doğru daralıyor ve düzensiz, derme çatma yapılmış tünellere bağlanıyordu.

Tüneller gittikçe daralıyor ve sürünerek ilerlememiz gerekiyordu. Bazı yerlerde ise Ayasofya'nın zemin mermerlerini hemen üzerimizde görüyorduk. Tek sıra olarak ilerleyebildiğimiz için dönüşümüz de zor olacaktı. Tünellerin dış narteksin altındaki kısmında hava iyice azalıyor nem arttığı için geri dönmeye karar verdik. Yine bu kısımda batıya, Yerebatan Sarnıcı yönünde devam eden kilden su künkleri vardı. Ama tüneller burada duvarla kapatıldığından künkün nereye kadar devam ettiği görünmüyordu.

Batı ve doğu yönündeki tüneller ise Osmanlı döneminde Bergama'dan getirilen ve içleri su dolu mermer küplerin altına denk gelen tünelle bağlantılıydı. Böylece bu küplerden etrafa dökülen sular da yeraltındaki bu tüneller yoluyla toplanıyordu.

Bu çalışma bize tünellerin bina içinde kullanılan suların dökülen kısımlarının toplanıp tahliye edildiği bir sistemin parçası olabileceğini düşündürdü. Böylece binada rutubet önleniyordu. Mimar Sinan da eserlerinde bu amaçla benzer sistemler kullanmıştı. Bunun yanı sıra narteksin altındaki tonozlu yapı, Selanik Ayasofya'sı için söylendiği gibi, gizli ayinler için kullanılmış olabilir.

Halen devam eden çalışmamız sonucunda Ayasofya'nın döşeme altında bulunan dehliz ve tünellerin planını çıkarmayı hedefliyoruz. Araştırma sırasında insan giremeyen mekânlar için GPR ve robot kamera kullanılacak. Teknik araştırma geliştirme sürecinde İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından oluşturulan bir ekip çalışıyor. Bern Üniversitesi de teknik cihazların temini ve finansman konusunda destek veriyor. Ayrıca dalış konusunda Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu da projeyi destekliyor ■

(*) DR. ÇIĞDEM ÖZKAN AYGÜN, SUALTI ARKEOLOĞU, İTÜ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ.

